

Huskurer och örtmediciner

Att de gamle använde sig av en del huskurer, som i vår tid ter sig märkliga, var rätt naturligt, då läkarvård mången gång var svår att få. Man fick lita till de naturmediciner, som använts generation efter generation. Dessa mediciner (droger) hämtades till stor del från växtriket. Många personer i 80-90-årsåldern har berättat för författaren, hur väl deras föräldrar var förtrogna med olika växtes förmåga att bota vissa sjukdomar. Därför var det vanligt att under sommarhalvåret plocka in och torka en del växter, som ansågs ha läkande egenskaper. De lagrades för kommande behov.

Helt har användningen av dessa örtmediciner ej upphört, ty ännu finns det mången, som gör dekokter på vissa växter, och finner att de är bra för det allmänna välbefinnandet. Många av dessa droger ingår ju också i apoteksmedicinerna, även om framställningen av dessa numera sker på vetenskaplig väg.

Här nedan har författaren samlat ett antal recept på de örtmediciner, som använts i Björna och i en del fall fortfarande nyttjas:

Lipsticka (löbetsticka på landsmål) är en hög buske av familjen flockväxter. Den har gula blommor och odlades förr intill gårdarna som medicinalväxt. En brännvinsdekokt på örten togs in mot gikt och alla delar av växten ansågs vara väderdrivande. Den sades även vara bra mot ormbett. Växten är illaluktande och lär därför ha skrämt bort ormar kring gården.

Mot *brännsår* torkades albark, som pulveriserades och blandades med grädde. Saivan ströks på såret, som fjällade och läkte fort. Medlet användes omkring sekelskiftet.

Mot hosta ansågs det vara ett lindrande medel att skrapa av sälgtjuka (en svamp på sälgen) och ta in medlet, som var lent och välluktande. På 1890-talet var denna medicin mycket vanlig, har det sagts.

För att bota eksem gjordes en dekokt på skvattram, vilken smordes på eksemet. Medlet lär ha använts med en viss framgång i Locksta. I vår tid har det sagts, att denna örtmedicin även användes mot hudsjukdomen Psoriasis.

På blodrot gjordes en dekokt, som dracks. Den ansågs som ett bra medel mot diarré.

En tesked pulveriserad kummin intogs flera gånger om dagen som ett verksamt medel mot magont. Var ett »väderdrivande» medel!

Mot huvudvärk och ont i nacken lades kottar av humle under huvudkudden. Medlet sades även vara sömngivande. Ett annat medel mot sömnlöshet var te på torkad kamomill.

Till att rena variga sår användes grankåda blandad med lika mängd grädde. Salvan ströks på såret.

På tallstrunt »tallväck», de spåda tallskotten, gjordes en dekokt, som smordes på värkande ställen. Ansågs bra vid reumatisk värk.

Kamferbrännvin fanns i många hem. Det var ett utvärtes medel, som användes vid värk, blånader och svullnader. Det tillreddes genom att smälta kamfer i brännvin och ansågs som ett universalmedel.

Malörtsbrännvin (malört löst i brännvin) hade även en vidsträckt användning både för in- och utvärtes sjukdomar och intogs bl. a. vid illamående och magont.

Mot mag- och tarmbesvär kokades och dracks två matskedar linfrö i ett kvarter mjölk. Medlet ansågs bra och användes än i dag. Det ansågs f. ö. vara ett bra laxermedel. Ett länge använt laxermedel är ricinolja.

Slagvattengräs, bladen på liljekonvalje, torkades i skuggan och kokades i vatten. Huvudet tvättades. Medlet ansågs bra mot slag (slaganfall, hjärnblödning).

Slagvatten, en dekokt på rölleka (Per i Backe). Medlet intogs mot slaganfall.

Ovanstående två medel är ej att förväxla med de apoteksmediciner, som förr gick under namn av Slagvatten eller Rigabalsam.

Rölleka, *åkerfräken*, *kamomill* och *björkblad* kokas upp och får dra i 10 minuter. Dekokten intas. Ansågs och anses fortfarande vara bra mot cirkulationsrubbingar och prostatatabesvär.

En dekokt på blåbärsblad eller ärtskidor ansågs vara ett bra medel mot sockersjuka. *Kokta blåbär* även bra mot diarré.

Rönnbärsdricka användes mot gikt och reumatism.

Vid ögonkatarr användes en dekokt på örten ögontröst. Under augusti-september insamlades och torkades växten. En matsked torkad ögontröst kokades i tre deciliter vatten och silades. Dekokten droppades i ögonen.

Dekokt på ljung ansågs verksam mot hosta, njursten och reumatism.

Svarta vinbär ansågs bra för det allmänna välbefinnandet. Likaså ansågs en dekokt på de svarta vinbärsbladen ge hälsa.

Mot huvudvärk lades gröna kålblad på huvudet, sedan de sköljts. Det ansågs även verksamt mot svullnader att lägga ett kålblad på svullnaden.

Vid bölder lades en fin hinna av näver på bölden. Därvid drogs varret ut.

Groblad lades på sår, bölder och getingstick.

Enbärsdricka på blå enbär ansågs bra vid prostatatabesvär.

Te på åkerfräken, *rävrumpa*, ansågs bra mot blåskatarr och hemorrojder, och *te på maskrosblad* ansågs bra mot åderförkalkning, gikt, reumatism och förstoppning.

Några mer kufiska recept är följande:

En tordyvel fick ligga i en burk med litet salt. Verksamt medel mot huvudvärk!

Snus och urin blandades. Huvudet gneds in vid lus i håret. Obehagligt medel, men lössen gick nog åt!

Kvicksilver användes trots sin farlighet både för in- och utvärtes sjukdomar.

Det mest drastiska medlet var väl det bonden i Svartsjön fick i början på 1940-talet. Han hade dålig syn och fick av en kringresande »nasare» det rådet att sätta en lus under ögonlocket, då skulle synen bli mycket bättre. »Nasaren», som var en välvillig man, lovade att skaffa erforderliga löss. Vid ett besök strax därefter i Remmarn skaffade han också en mindre glasburk med löss hos en familj, som härbärgerade dylika kryp (namnet kan göra detsamma). »Nasaren» återvände till Svartsjön med sin skatt men fick först klä av sig ute i det fria och lägga kläderna i tvättgrytan ute på gårdsplanen samt ikläda sig bondens rena kläder, innan han själv släpptes in av husets fru. Väl inomhus var det högtidliga ögonblicket inne, då en lus placerades under varje ögonlock på den svagsynte svartsjöbonden. Nu var väntans ögonblick inne, skulle verkligen lössen ta kål på ögonsjukan? Den ärade läsaren förstår väl, hur resultatet blev. Någon bättring blev det ej! Uppsåtet var nog gott, och vilket besvär sen!

Huskurer med inslag av ockultism.

Slutligen ges i det följande exempel på botemedel av vilka en del har ockult karaktär, dock ej sådana medel som skrap av kyrkklockor, ben och mull från gravar etc. Men vad tog man icke till vid sjukdom, och f. ö. lär ju tron ha stor betydelse vid sjukdomars botande! De botemedel, som återges, hör huvudsakligen till 1800-talet eller äldre och har använts på många ställen i Ångermanland.

Mot riset (engelska sjukan) tillagades en salva av 1/8 skålpund hundister (var det sjuka barnet en gosse, skulle istret vara från en hanhund, och var det en flicka, skulle det vara från en tik), 1 lod vitlök och 9 lod lagerbär jämte litet kvicksilver. Det hela uppvärmdes, innan barnet insmordes.

Mot huvudvärk lägges en filead sill med köttsidan uppåt under fotulan. Ett annat medel är att lägga råa potatisskivor på huvudet.

Vid tandvärk, som f. ö. anses vara av nio slag, tas hinnan av ett kokt ägg och lindas omkring vänstra lillfingret, då värken avstannar. Ett tandvärksmedel, som ansågs ofelbart och användes ofta var följande: Med en pinne av ett lövträd petades blod ur den sjuka tanden. I ett lövträd borrades ett hål i riktning mot polstjärnan.

I hålet stoppades pinnen, och värken försvann. Råkade någon fälla detta träd, fick han tandvärk. Det lär ha funnits många tandvärksträd!

Mot öronvärk (örstyng) bör bröstmjölk droppas in i öronen, varefter en svart tapp fårull ditstoppas. Ett något mera kufiskt medel var att lägga nio råttlortar i en kopp kaffe och dricka det!

Näsblod stillades, om en tråd knöts omkring vänstra lillfingret, och om ett sår blödde, så kunde blodflödet hämmas, om en torr rök-svamp lades på såret.

Mot halssvullnad skulle en yllestrumpa, som man haft på vänstra foten, läggas avigvänd omkring halsen, när man gick till sängs.

Vid gulsot skulle nio löss läggas i ett glas franskt vin och intas i början av sjukdomen.

Mjälthugg försvinner, om man lägger en enris- eller grankvist mellan underkläderna och hullet och går.

Mot »förråk», d. v. s. att man blivit »vitterbiten» eller »råkat ut för något» med utslag som följd, användes följande medel: Man tar en flaska vatten ur en källa, som flyter ut mot väster. Den »vitterbitne» och en annan person, dock ej en släkting, blåser varannan gång i vattnet och i luften nio gånger. Med detta vatten smörjes på de onda ställena. Andra medel hämtade ur svartkonstböckerna fanns även.

På brännsår skall läggas potatisskav, och *kylskador* behandlas med sprit eller brännvin, vari svingalla blandats.

Sår kan behandlas med humlemjöd (humleöl), som blandats i brännvin eller sprit.

Hudlöshet hos barn botas genom att de hudlösa ställena pudras med »maskmjöl» från larvgångar i trä eller också potatismjöl.

Skabb botas genom att tvätta sig i urin.

Även mot *svartsjuka* fanns medel, t. ex. borde den svartsjuka blanda in tivelbär, *Fructus mezerei*, i mat eller dryck. Sedan slogs kåda i huvudet på honom, eller som formeln säger: »Sju helsinges plåga botas med tivelbär och kåda».

Den tidens »vismän» kunde på apoteken inköpa många av de medikamenter de behövde för sina blandningar, t. ex. björngalla eller oxgalla, dyvelsträck, kolikvintdroppar, friherrinnans gulddroppar, lagerbärsolja, kinarot, kumminolja, lipsticka, mysk, pionkärnor, pors, sjumanna- och tolvmannakraft, niomannastyrka, sår balsam, tivelbär, vandelrot m. fl.

Vaccination.

Smittkoppor var fordom en svår sjukdom, som varje år skördade många offer. Sedan läkarvetenskapen under 1700-talet funnit att vaccinering mot sjukdomen var ett verksamt medel, blev denna metod allt vanligare, och år 1815 blev det i Sverige i lag påbjudet att obligatoriskt vaccinera sig mot smittkoppor. I brist på läkare utfördes vaccineringen i många fall av lekmän, såsom präster, klockare och andra ej läkarutbildade.

Så var klockaren Jonas Grundström under flera årtionden från 1840-talet och framåt vaccinator i Björna socken. Av hans efterlämnade handlingar framgår, att 1860 ympade han 16 barn, 1861 95 barn och 1862 35 barn. Taxan var 12–18 skilling per barn. I en del fall efterskänktes avgiften, då vederbörande föräldrar ej hade råd att betala!

Under flera årtionden omkring sekelskiftet var torparen Jonas Sellgren i Gide vaccinator. Som en liten biförtjänst brukade han under sina resor kastrera baggar för 25 öre styck!

Både Grundström och Sellgren tog vaccin från kopporna hos en nyss vaccinerad person och ympade därmed. Risk fanns därvid att andra sjukdomar överfördes till de ympade.

Blodiglar, droger och andra mediciner i husapoteket.

Blodiglar säljes numera ej på apotek, vilket var fallet tidigare. De användes förr flitigt i hemmen mot värk av olika slag, där igeln fick suga ut »sjukt blod». Priset på blodiglar fastställdes f. ö. vid flera tillfällen under 1700- och 1800-talen av länsstyrelsen till 50 öre per styck. De betraktades tydligen som ett viktigt botemedel!

Droger av olika slag har allmänheten till in i vår tid kunnat köpa på apoteket. Dit hör t. ex. drogen av vattenklöver, där bladen har använts som »magstärkande» medel.

Andra ingredienser i huskurerna har bl. a. varit spikolja, rövarättika och tolvmanskraft, vilka ännu kan köpas på apoteken.

Spikolja är en flyktig olja, som destilleras ur blomaxeln på en art av lavendel. Den har kamferliknande lukt.

Rövarättika består mest av kryddättika eller aromatisk ättika plus olika eteroljor från kryddor jämte vatten och sprit.

Tolvmanskraft finns dels som droppar, aromatiska lavendeldroppar, dels som ett liniment.

Alla tre medlen användes var för sig eller tillsammans mot värk, d. v. s. som ett liniment. Förr var dessa ingredienser vanliga i husapoteket, nu för tiden förekommer de sällan.

Hjärtstyrkande droppar (aromatisk lavendelolja), som fortfarande kan köpas på apotek, användes fortfarande i hemmen bl. a. vid hjärtklappning. Några droppar på en sockerbit är riktigt uppfriskande!

Gamla mått.

Före vårt nuvarande måttssystem användes helt andra, som användes inom hushållet och bl. a. vid tillredande av huskurerna.

Här ett exempel:

1 ort	=	0,83 g
1 lod	=	4 kvintin = 13,28 g
1 kvintin	=	3,3 g
1 uns	=	29,69 g
1 drachmer	=	3,75 g
1 skrupel	=	12,4 dg
1 gran	=	6,2 cg
1 skålpund	=	425 g
1 kanna	=	2,6117 l
1 kvarter	=	3,27 dl
1 jumfru	=	8,2 cl